राष्ट्रनिर्माता खण्डकाव्यमा प्रयुक्त तत्सम शब्दको अध्ययन

१७२

शोधार्थी

रञ्जन भट्टराई

क्याम्पस क्रमाङ्क र शैक्षिकवर्ष : १३३ (२०६९/७०)

त्रि.वि. दर्ता नं. ६-१-२७८-२००६

दोस्रो वर्षको परीक्षाक्रमाङ्क : २१८००१७

नेपाली भाषा शिक्षा विषयमा स्नातकोत्तर उपाधिका निमित्त प्रस्तुत शोधपत्र

शोधपत्र दर्तामिति	त्रिभुवन विश्वविद्यालय	शोधपत्र भाइवा मिति
वि. सं. २०७६।०३।२२	शिक्षाशास्त्र सङ्काय	वि. सं २०७६।०४।२६
सन् ७जुलाई, १०१९		
	जनता बहुमुखी क्याम्पस	सन् ११ अगष्ट, २०१९

नेपाली शिक्षा विभाग

इटहरी, सुनसरी

वि.सं. २०७६/ इ.सं. २०१९

प्रतिबद्धतापत्र

म शोधार्थी **रञ्जन भट्टराई** यो घोषणा गर्दछु कि प्रस्तुत **राष्ट्र निर्माता खण्डकाव्यमा प्रयुक्त तत्सम शब्दको अध्ययन** शीर्षक शोधपत्र मेरो मौलिक अनुसन्धानहो । शोधपत्रको कुनै अंशसमेत मैले कहीँ कतैबाट हुबहु नक्कल गरेको होइन । आवश्यकताअनुसार सन्दर्भ र स्रोत खुलाई पूर्वकार्यको प्रयोग गरिएको छ । यदि कहीँकतैबाट हुबहु नक्कल गरेको प्रमाणित भए त्यसबाट आउने सबैखाले परिणामहरूको सामनागर्ने प्रतिबद्धता व्यक्तगर्दछु । यस सम्बन्धमा पछि कहीँकतै र कुनै किसिमको उजुरबाजुर गर्ने छैन ।

मिति:२०७६।०३।२२

शोधार्थी

....

रञ्जन भट्टराई

जनताबहुमुखीक्याम्पस

इटहरी, सुनसरी

स्थापित २०४५

फोन नं. ०२५-५८१३००
५८००६४

प.स.

(त्रिभुवन विश्वविद्यालय र उ.मा.शि. परिषदबाट सम्बन्धनप्राप्त)

च.न

विज्ञान, व्यवस्थापन, मानविकीतथाशिक्षाशास्त्रसंकाय

मितिः२०७६।०३।२२

शोध निर्देशकको सिफारिसपत्र

यस क्याम्पसको नेपाली शिक्षा विभाग अन्तर्गत शोधार्थी श्री रञ्जन भट्टराईले नेपाली शिक्षा विषयमा स्नातकोत्तर उपाधिकानिमित्त प्रस्तुत **राष्ट्रनिर्माता खण्डकाव्यमा प्रयुक्त तत्सम शब्दको अध्ययन** शोधपत्र मेरा निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । प्रस्तुत शोधपत्र उपयुक्त भएकाले आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि विभाग समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

....

(नवीनकुमार शर्मा)

शोधनिर्देशक

वि.सं. २०७६।०३।२२

सन् : ७जुलाई, २०१९

फोन नं. ०२५-५८१३००
५८००६४

कृतज्ञताज्ञापन

राष्ट्रनिर्माता खण्डकाव्यमा प्रयुक्त तत्सम शब्दको अध्ययन शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र त्रिविको शिक्षाशास्त्र सङ्काय अन्तर्गतको नेपाशि ५९८ पाठयांशको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिकालागि तयार पारिएको हो । यस शोधपत्रमा राष्ट्रनिर्माता खण्डकाव्यमा समाविष्ट भएका तत्सम शब्दहरूको वर्ग, व्युत्पत्ति, अर्थ आदिका आधारमा विश्लेषण गरिएको छ ।

प्रस्तुतशोधपत्र मैले आदरणीय गुरु श्री नवीनकुमार शर्माज्यूको निर्देशनमा तयार पारेको हुँ । आफ्नो व्यस्तताका बावजुद समय निकालेर आवश्यक सल्लाह र सुझाव दिई प्रस्तुत शोधपत्रलाई मूर्त रूपमा तयार गर्न सहयोग गर्नुहुने उहाँप्रति म सदा कृतज्ञ रहने छु । त्यसैगरी विषयगत ज्ञान दिई सहयोग गर्नुहुने आदरणीय गुरु श्री टङ्क प्रसाद न्यौपाने ज्यू र नेपाली विभागका विभागीय प्रमुख मदनराज वरालज्यूलाई हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्न चाहन्छु ।

यसका साथै शोधपत्र तयार गर्न शीर्षक चयनदेखि लिएर अन्यकार्यमा सहयोग पुऱ्याउनुहुने आदरणीय गुरुहरू श्री तीर्थराज भट्टराई लगायत सबै गुरुहरूप्रति म हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्न चाहन्छु । त्यसैगरी यस क्याम्पसका क्याम्पस प्रमुख, क्याम्पस प्रशासन र सम्बन्धित शीर्षकमा अध्ययन अनुसन्धान गर्न स्वीकृति प्रदान गर्नुहुने शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति प्रति पनि हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्न चाहन्छु । प्रस्तुत शोधपत्र तयार पार्दा विभिन्न क्षेत्रबाट अमूल्य सहयोग गर्नुहुने सहपाठी साथीहरू प्रति विशेष धन्यवाद ज्ञापन गर्न चाहन्छु ।

अन्त्यमा समयमा नै टाइप गरी सहयोग गर्नुहुने भाइ गणेश दाहाललाई धन्यवाद दिँदै आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि यो शोधपत्र विभाग समक्ष पेस गर्दछु ।

मिति : २०७६।०३।२२

....

शोधार्थी

रञ्जन भट्टराई

शोधसार

शोधशीर्षक:राष्ट्रनिर्माता खण्डकाव्यमा प्रयुक्ततत्समशब्दको अध्ययन

शोधविधि: प्रस्तुतशोधपत्रको सामग्रीको सङ्कलनको प्रमुख आधार पुस्तकालयीय विधि अपनाइएको छ । शोधपत्रमा प्रयुक्ततथ्य र तथ्याङ्कलाई व्याख्या र विश्लेषणात्मक विधिद्वारा प्रस्तुतगरिएको छ ।

शोध प्रक्रिया: प्रस्तुत शोधकार्यलाई पाँच अध्यायमा विभाजन गरिएको छ । पहिलो अध्यायमा शोधको परिचय अन्तर्गत पृष्ठभूमि, समस्याकथन, अध्ययनको औचित्य र महत्व, अध्ययनको उद्देश्य, अध्ययनको सीमाङ्कन र पारिभाषिक शब्दहरू समावेश गरिएका छन् । अध्याय दुईमा पूर्वकार्यको समीक्षा तथा धारणात्मक संरचना अन्तर्गत पूर्वकार्यको समीक्षा, पूर्वकार्यको उपयोगिता/कार्यान्वयन र सैद्धान्तिक धारणात्मक संरचना समावेश गरिएको छ । अध्याय तीनमा अध्ययनको प्रक्रिया/ विधि अन्तर्गत अध्ययनको संरचना, जनसङ्ख्या र नमुना, नमुना छनोट प्रक्रिया, तथ्याङ्क संकलनका साधनहरू, तथ्याङ्क सङ्कलनका प्रक्रिया र तथ्याङ्क विश्लेषण र व्याख्याप्रक्रिया समावेश गरिएको छ । अध्याय चारमा राष्ट्रनिर्माता खण्डकाव्यमा प्रयुक्त तत्सम शब्दहरूको वर्ग, व्युत्पत्ति, अर्थका आधारमा विश्लेषण गरिएको छ । साथै प्रत्येक पाठमा प्रयुक्त सम्पूर्ण शब्द सङ्ख्या, तत्सम शब्द सङ्ख्या र तत्सम शब्दहरूको प्रतिशतको स्थिति प्रस्तुत गरिएको छ । यसका साथै आवृत्ति भएका शब्दहरू र आवृत्तिको स्थितिलाई तालिकामा देखाइएको छ । पाचौं अर्थात् अन्तिम अध्यायमा निष्कर्ष, सुझाव, भावी अनुसन्धानका लागि सम्भावित शीर्षक आदि उल्लेख गरिएको छ ।

यस शोधपत्रमा राष्ट्रनिर्माता खण्डकाव्यमा के कस्ता तत्समशब्दहरू रहेका छन् भन्ने पत्ता लगाउनु, खण्डकाव्यका तत्सम शब्दहरूको बनोट प्रक्रिया पत्ता लगाउनु र खण्डकाव्यका तत्समशब्दहरूको अवस्था र आवृत्तिको अवस्था पत्ता लगाउनु जस्ता उद्देश्यहरू राखिएको छ । यस शोधपत्रले तत्समशब्दसँग सम्बन्धित भएर शोधकार्य गर्न चाहने भावीशोधकर्तालाई दिशानिर्देश गर्नाका साथै एमएड प्रथम वर्षमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूलाई तत्सम् शब्दको अर्थ, निर्माण प्रक्रिया र शब्द आदिका बारेमा ज्ञान दिन सहयोग गर्ने छ ।

राष्ट्रनिर्माता खण्डकाव्यमा प्रयुक्त तत्समशब्दहरूको अध्ययन विश्लेषणबाट निकालिएको निष्कर्षका आधारमा निम्नलिखित सुझावहरू प्रस्तुतगरिएको छ:

- यस खण्डकाव्यमा तत्सम शब्दको प्रयोग ज्यादै भएको देखिन्छ ।
- अप्ठ्यारा तत्सम शब्दहरूको आवृत्ति भइरहे पाठकहरूलाई सहजहुने थियो ।
- सबै सर्गका अन्त्यमा कठिन तत्सम शब्दहरूको शब्दार्थ स्तम्भ राखिनु पर्ने देखिन्छ ।
- राष्ट्रनिर्माता खण्डकाव्यमा तत्सम, तद्भव र आगन्तुकतीनै स्रोतबाट आएका शब्दहरू छनोट गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
- तत्समशब्दको आवृत्तिको स्थितिलाई हेर्दा राष्ट्रनिर्माता खण्डकाव्यमा अत्यधिक मात्रामा तत्सम शब्दहरूको आवृत्ति भएको देखिन्छ तर यसो नभएर तत्सम शब्दहरूको पुनरावृत्ति कम हुनुपर्ने देखिन्छ ।

विषयसूची

अध्याय एक : अध्ययनको परिचय

१.१ पृष्ठभूमि	१
१.२ समस्याकथन	१
१.३ अध्ययनको उद्देश्य	२
१.४ अध्ययनको सीमाङ्कन	२
१.५ अध्ययनको औचित्य र महत्व	२
१.६ पारिभाषिक शब्दहरू	३

अध्याय दुई :पूर्वकार्यको समीक्षा र धारणात्मक संरचना

२.१ पूर्वकार्यको समीक्षा	४
२.२ पूर्वकार्यको उपयोगिता/कार्यान्वयन	८
२.३ सैद्धान्तिक र धारणात्मक संरचना	१०
२.३.१ शब्दको वर्गीकरण	१०
२.३.१.१ स्रोतकाआधारमाशब्दको वर्गीकरण	१०
२.३.१.२ तत्समशब्द	१०
२.३.१.३ तद्भवशब्द	११
२.३.१.४ आगन्तुकशब्द	११
२.३.२ बनोट / व्युत्पत्तिकाआधारमाशब्दको वर्गीकरण	१२
२.३.२.१मूलशब्द/अव्युत्पन्नशब्द	१२
२.३.२.२ व्युत्पन्नशब्द	१२
१.३.३ रूपतत्वका आधारमा शब्दको वर्गीकरण	१२
२.३.३.१ विकारीशब्द	१२
२.३.३.१.१ नाम	१३
२.३.३.१.२ सर्वनाम	१४

२.३.३.१.३ विशेषण १४

१.२.३.१.४ क्रियापद १५

२.३.३.२ अविकारी १६

२.३.३.२.१ क्रियायोगी १७

२.३.३.२.२ नामयोगी १७

२.३.३.२.३ संयोजक १८

२.३.३.२.४ विस्मयादिबोधक १८

२.३.३.२.५ निपात १९

अध्याय तीन : अध्ययनको विधि र प्रक्रिया

३.१. अध्ययनको संरचना २०

३.२ जनसङ्ख्या र नमुना २०

३.३ नमुना छनोटप्रक्रिया २०

३.४ तथ्याङ्क संकलनका साधनहरू २०

३.४.१ प्राथमिक स्रोत २०

३.४.२ द्वितीयक स्रोत २१

३.५ तथ्याङ्क सङ्कलनप्रक्रिया २१

३.६ तथ्याङ्क विश्लेषण र व्याख्याप्रक्रिया २१

अध्याय-चार :राष्ट्रनिर्माता खण्डकाव्यमा प्रयुक्ततत्समशब्दहरूको विश्लेषण

४.१ खण्डकाव्यकार माधवप्रसाद घिमिरेको सामान्य परिचय २२

४.२ राष्ट्रनिर्माता खण्डकाव्यको परिचयात्मक अध्ययन २२

४.३ राष्ट्रनिर्माता खण्डकाव्यमा प्रयुक्त तत्सम शब्दहरूको अध्ययन २३

१. नाम ४९

२. सर्वनाम ६९

३. विशेषण ६९

४. क्रियाविशेषण ७५

५. संयोजक ७६
४.४ राष्ट्रनिर्माता खण्डकाव्यका आवृत्त तत्समशब्दहरू ७७

अध्याय- पाँच:निष्कर्ष , सुझावर उपयोगिता

५.१ निष्कर्ष ८१

५.२ सुझावहरू ८२

५.३ उपयोगिता ८२

५.४भावी अनुसन्धानका लागि शीर्षकहरू ८३

सन्दर्भसूची ८४

तालिका सूची

विषय	पृष्ठ
तालिका नं. १ राष्ट्रनिर्माता खण्डकाव्यमा प्रयुक्ततत्समशब्दहरूको अध्ययन	२४
तालिका नं. २ नाम	५०
तालिका नं. ३ सर्वनाम	६९
तालिका नं. ४ विशेषण	७०
तालिका नं. ५ क्रियाविशेषण	७५
तालिका नं. ६ संयोजक	७६
तालिका नं. ७ प्रथम सर्ग	७७
तालिका नं. ८ द्वितीय सर्ग	७८
तालिका नं. ९ तृतीय सर्ग	७८
तालिका नं. १० चतुर्थ सर्ग	७९
तालिका नं. ११ पञ्चम सर्ग	७९